

*Колісник С. А.,**здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

СУДОВІ ВИТРАТИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Анотація. У статті проаналізовано наявні в процесуальній науці підходи до визначення ознак, сутності, понять та юридичної природи судових витрат, судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справ. Окреслено основні ознаки та функції судових витрат, судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справ. Розкрито зміст ознак та функцій зазначених категорій. На цій основі відмежовано судовий збір та витрати, пов'язані із розглядом справ, в адміністративному судочинстві. Сформульовано авторське поняття витрат, пов'язаних із розглядом справ в адміністративному суді. Запропоновано під витратами, пов'язаними із розглядом справи в адміністративному судочинстві (як судовими витратами), розуміти кошти, які на підставі та у спосіб, передбачений законом, мають сплатити особи, що беруть участь у справі, з метою сприяння розгляду та вирішенню конкретного публічно-правового спору в межах адміністративного судочинства для компенсації професійної правничої допомоги, прибуття до суду сторін та їхніх представників; роботи та залучення свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведення експертиз; діяльності щодо витребування доказів, проведення огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпечення доказів; інших процесуальних дій або підготовки до розгляду справи. Виокремлено три групи витрат, пов'язаних із розглядом адміністративної справи, що підлягають відшкодуванню: витрати держави, понесені судом і пов'язані з проведенням огляду доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи; витрати осіб, які сприяють здійсненню правосуддя в адміністративних справах, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, витрати адвокатів; витрати сторін та їхніх представників, пов'язані з отриманням правничої допомоги та прибуттям до суду сторін.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративний суд, судові витрати, судовий збір, витрати, пов'язані із розглядом справ.

Постановка проблеми. Проблеми державного фінансування судової системи України виникають щороку. Так, у 2020 р. потреби судової системи були профінансовані на 64%, і ця обставина підвищує значення судових витрат як засобу забезпечення здійснення правосуддя. Протягом 2019 р. було сплачено 320 838 951 грн судового збору за поданими 117 375 адміністративними позовами до адміністративного суду [3]. Наведені цифри свідчать про значні масштаби та важливість питання судового збору як складової частини судових витрат.

Науковці наголошують, що у чинному законодавстві України у сфері адміністративного судочинства мають місце численні недоліки в нормативному регулюванні інституту судових витрат. На практиці зустрічаються помилки під час застосування вітчизняного законодавства, які Р.І. Шевейко та Л.Г. Глу-

щенко пов'язують не тільки з недостатнім законодавчим регулюванням окремих положень судових витрат у провадженні по розгляду справ у порядку адміністративного судочинства, а й недостатнім теоретичним розробленням існуючих проблем даного інституту [15, с. 200; 2, с. 3]. Оскільки, згідно зі ст. 132 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС), судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи, то зазначені проблеми поширюються на всі елементи цього інституту. На користь цього твердження свідчить відсутність у Наказі Державної судової адміністрації «Про затвердження форми звітності № 10 «Звіт про справляння, звільнення від сплати та повернення судового збору в місцевих та апеляційних судах» [8] вимог із ведення статистичної звітності щодо кількості адміністративних позовів, за якими компенсуються витрати, пов'язані з розглядом справ адміністративними судами та розміром таких витрат. На нашу думку, така ситуація свідчить про теоретичну невизначеність змісту цього складника судових витрат в адміністративному судочинстві.

У вітчизняній адміністративно-правовій науці проблемам судових витрат приділялася увага такими вченими, як Л.Г. Глущенко, К.С. Пашенко, Н.Б. Писаренко, Н.Ю. Сакара, Р.І. Шевейко та ін. Проте у їхніх роботах не приділялося достатньо уваги визначенню співвідношення ознак та понять судових витрат, судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справ. Слід зазначити, що інститут витрат, пов'язаних із розглядом справи, для адміністративно-правової науки є відносно новим та малодослідженим.

Мета статті – дослідження ознак, сутності, понять та юридичної природи судових витрат, судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справ, на основі аналізу нормативно-правових актів та наукових концепцій у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про рівень важливості правового регулювання процесуальних відносин, пов'язаних із компенсацією судових витрат, свідчить закріплення у ст. 2 КАС України серед основних принципів адміністративного судочинства такого, як відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [4]. Цей принцип серед інших у казаних у КАС України викликає критичні зауваження вчених щодо доцільності закріплення правила про відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, як принципу адміністративного судочинства. Н.Б. Писаренко вважає, що суд вирішує питання щодо судових витрат у рішенні, постанові або ухвалі. Відомо, що судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для виконання, що відображено у відповідному принципі адміністративного судочинства. Таким чином, правило про відшкоду-

вання судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, на думку цього науковця, можна вважати складовою частиною принципу обов'язковості судових рішень, який визначений пунктом 5 частини 3 статті 2 КАС України [6, с. 88]. В.В. Тильчик зазначає, що слід відзначити саме проблематичний характер забезпечення реалізації принципу обов'язковості судових рішень сьогодні в Україні та важливість акцентування уваги учасників спорів на їхніх обов'язках щодо відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, що сприяє запобіганню зловживанню процесуальними правами [11, с. 118].

Новий механізм компенсації витрат, пов'язаних із розглядом справ адміністративними судами, був закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України Законом України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII [7]. Відповідно до ст. 132 Кодексу адміністративного судочинства України, судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи, які, своєю чергою, поділяються на такі види: 1) витрати на професійну правничу допомогу; 2) витрати сторін та їхніх представників, що пов'язані з прибуттям до суду; 3) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертиз; 4) витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; 5) витрати, пов'язані з учиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи [4]. Із 2017 р. почала формуватися нова судова практика щодо застосування цих правових положень.

Аналізуючи зазначене, необхідно констатувати використання трьох основних понять у цій сфері: судові витрати, судовий збір та витрати, пов'язані з розглядом справи.

Судові витрати, зазначає К.С. Пашенко, розглядають у широкому і вузькому аспектах. У широкому аспекті вони є матеріальними засобами, необхідними для функціонування системи правосуддя і можуть бути отримані лише з двох джерел: державне фінансування судової системи і грошові кошти, що вносяться на розрахунковий рахунок суду особами, зацікавленими у розгляді і вирішенні їхнього публічно-правового спору. Останні є судовими витратами у вузькому сенсі цього поняття. Таким чином, судові витрати у вузькому аспекті К.С. Пашенко визначає як грошові витрати, пов'язані з розглядом і вирішенням адміністративної справи, а також із виконанням рішення адміністративного суду [5, с. 57]. Л.Г. Глушенко пропонує визначити судові витрати як кошти, які на підставі та у спосіб, передбачений законом, мають сплатити особи, що беруть участь у справі, у зв'язку зі зверненням до суду та розглядом адміністративної справи. Цей науковець виокремлює компенсаційну, забезпечувальну та превентивну функції цього інституту [2, с. 4].

Р.І. Шевейко формулює поняття «витрати в адміністративному судочинстві» як сукупність усіх грошових коштів, які зобов'язані сплатити сторони на законних підставах для розгляду і вирішення публічно-правового спору, переданого на вирішення адміністративного суду [15]. Як різновид грошових витрат судові витрати у цивільному процесі, на думку С.Е. Устюшенко, – це передбачені нормами цивільного процесуального законодавства витрати (грошові кошти) сторін, інших учасників справи, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у разі їх звільнення від сплати – це витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної цивільної справи [12, с. 150].

Науковці по-різному підходять до визначення ознак судових витрат. Так, К.С. Шмотін пропонує виділяти такі сутнісні ознаки цього інституту: 1) судові витрати містять елементи публічного і приватного права, що виражається у складниках цього інституту: державного мита та витрат, пов'язаних із розглядом справи; 2) судові витрати, пов'язані зі здійсненням лише тих дій, які сприяють розгляду та вирішенню конкретної справи; 3) судові витрати в процесі поєднують дві основних стадії: внесення та розподіл; 4) порядок внесення та розподілу судових витрат передбачено виключно процесуальним законом; 5) норми про судові витрати застосовуються на всіх стадіях та належать до всіх видів судочинства; 6) матеріальний характер та грошовий вираз судових витрат; 7) судові витрати несуть усі учасники судочинства: суд, особи, які беруть участь у справі, та особи, які сприяють здійсненню правосуддя; 8) розподіл судових витрат відбувається між указаними особами залежно від результатів розгляду справи [16, с. 42]. Наведені вище ознаки судових витрат є загальними і для судового збору, і для витрат, пов'язаних із розглядом справи. Ця позиція знаходить підтримку в інших дослідженнях [10, с. 135]. У зв'язку із зазначеним застосування цього підходу є виправданим під час визначення правової природи витрат, пов'язаних із розглядом справ в адміністративних судах, а виокремити ознаки таких витрат, що відрізняють їх від ознак судового збору, дасть змогу дослідження його змісту.

Судовий збір, згідно зі ст. 1 Закону України «Про судовий збір», – це збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених цим Законом [9]. Науковці наполягають на дуалістичній правовій природі судового збору. Так, Н.Ю. Сакара вважає, що він є як публічно-правовим, так і процесуальним платежем одночасно [10, с. 143], С.Е. Устюшенко вважає, що за своєю правовою природою судовий збір дуже близький до податкових платежів [13, с. 130], Н. Бойко зазначає подвійну суть такого обов'язкового платежу: з одного боку, як збору у розумінні п. 6.2 Податкового кодексу України, з іншого – як виду судових витрат. Указане означає, що цьому платежу притаманні функції як збору, так і інституту судових витрат [1]. На думку Н. Бойко, з податковими платежами судовий збір споріднює ціла низка ознак, а саме: 1) загальнообов'язковість; 2) наявність об'єкта справляння, який визначений ст. 3 Закону України «Про судовий збір»; 3) коло суб'єктів, на яких покладається обов'язок зі сплати збору; 4) наявність визначених законом ставок збору; 5) наявність бази справляння збору, якою є ціна позову (розмір позовних вимог) [1].

У статтях 132, 134, 135, 137, 138 КАС визначено загальні засади визначення розміру, порядку нарахування, порядку розподілу, компенсації щодо витрат: 1) на правничу допомогу адвоката, у тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката; 2) пов'язаних із переїздом до іншого населеного пункту сторін та їхніх представників, а також найманням житла, компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять; 3) пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертиз; 4) пов'язаних із витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням

доказів та вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою справи до розгляду; 5) пов'язаних із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи [4].

Витрати, пов'язані з розглядом адміністративної справи, як відзначає К.С. Пашенко, встановлені з метою: а) відшкодування державі витрат, понесених судом, а саме пов'язаних із проведенням огляду доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи; б) відшкодування особам, які сприяють здійсненню правосуддя в адміністративних справах, а саме пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, витрат на правову допомогу [5, с. 57]. Можна доповнити цей перелік третьою групою, а саме відшкодування витрат сторін та їхніх представників, пов'язаних з отриманням правничої допомоги та прибуттям до суду сторін. До цієї групи можна віднести і відшкодування цих же затрат третіх осіб із самостійними вимогами, на користь яких прийнято рішення (окрім суб'єктів владних повноважень), їх представникам. Окрім того, зважаючи на суб'єктний склад осіб, законом надається право на відшкодування витрат, пов'язаних із розглядом адміністративної справи. Тому слід підтримати пропозицію К.С. Пашенко щодо розширення кола суб'єктів, що мають право на компенсацію витрат, пов'язаних із розглядом справи в адміністративному суді [5, с. 57]. Уважаємо за необхідне доповнити статті 134 та 135 доповнити вказівкою на «витрати третіх осіб із самостійними вимогами».

Завдяки можливості стягнення понесених судових витрат, наголошує К.С. Пашенко, полегшується оплата представника в процесі, витрати на пошук і надання доказів, оплата послуг спеціаліста, експерта і перекладача. Шляхом сплати судового збору забезпечується можливість проведення самого судового процесу. Окрім того, адміністративне судочинство має значну кількість пільг зі сплати збору, а також можливість відстрочення, розстрочки його сплати, зменшення розміру або взагалі звільнення від сплати судового збору, що полегшує доступ до правосуддя малозабезпеченим верствам населення. Таким чином, реалізується правозабезпечувальна мета судових витрат в адміністративному судочинстві [5, с. 57]. Отже, однією з відмінностей між судовим збором та витратами, пов'язаними з розглядом справи, є відмінність у цілях правового регулювання й у характері відносин, які виникають із приводу цих судових витрат, що тягне за собою відмінність у методах правового регулювання публічно-правових чи приватноправових.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, можна виокремити такі ознаки судових витрат: 1) за змістом – це сукупність усіх грошових коштів, які зобов'язані сплатити сторони; 2) метою є забезпечення розгляду і вирішення публічно-правового спору, переданого на розгляд адміністративного суду; 3) підстава та спосіб сплати цих коштів передбачені законом; 4) вносяться на розрахунковий рахунок суду особами, зацікавленими у розгляді і вирішенні їхнього публічно-правового спору; 5) виконують компенсаційну, забезпечувальну, превентивну функції.

За результатами вивчення Закону України «Про судовий збір» та наведених наукових позицій вважаємо за можливе виокремити основні та додаткові ознаки судового збору в адміністративному судочинстві. Так, до основних ознак судового збору пропонуємо віднести такі: 1) за своїм змістом це збір, тобто; 2) законом визначено розміри його ставок; 3) справляється на всій території України; 4) платниками судо-

вого збору є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи – підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення; 5) об'єктами справляння судового збору є подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень; 6) судовий збір сплачується за місцем розгляду справи та зараховується до спеціального фонду державного бюджету України. Додатковими ознаками судового збору, на нашу думку, є такі: 1) законодавством визначено перелік випадків, коли судовий збір не справляється; 2) передбачено пільги щодо сплати судового збору у вигляді звільнення від його сплати для певних категорій; 3) може бути перерахований у безготівковій або готівковій формі, у тому числі з використанням електронного платіжного засобу або за допомогою платіжних пристроїв; 4) за рішенням суду можливе відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати; 5) цей збір може бути повернутий за ухвалою суду; 6) його функціями є фіскальна, превентивна, стимулююча. Ці ознаки відрізняють судовий збір від витрат, пов'язаних із розглядом справи в адміністративному судочинстві.

З урахуванням зазначеного пропонуємо виокремити ознаки витрат, пов'язаних із розглядом справи в адміністративному судочинстві: 1) матеріальний характер та грошовий вираз витрат; 2) об'єктом виступають майнові відносини, грошові затрати, пов'язані із розглядом та вирішенням публічного спору; 3) суб'єктами відносин є суд, сторони, треті особи із самостійними вимогами, інші суб'єкти адміністративного судочинства (представник, свідки, експерт та ін.), які мають взаємні права, обов'язки і несуть відповідальність за їх недотримання; 4) платниками є сторони у справі; 5) визначена законодавством форма та спосіб понесення таких витрат; 6) пов'язаність із розглядом та вирішенням публічно-правового спору; 7) носять компенсаційний характер; 8) мета – сприяння розгляду та вирішенню конкретного публічно-правового спору в межах адміністративного судочинства; 9) пов'язані з оплатою: 9.1) професійної правничої допомоги; 9.2) прибуття до суду сторін та їхніх представників; 9.3) роботи та залучення свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведення експертиз; 9.4) діяльності щодо витребування доказів, проведення огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпечення доказів; 9.5) інших процесуальних дій або підготовки до розгляду справи.

Таким чином під витратами, пов'язаними з розглядом справи в адміністративному судочинстві (як судовими витратами), можна розуміти кошти, які на підставі та у спосіб, передбачений законом, мають сплатити особи, що беруть участь у справі, з метою сприяння розгляду та вирішенню конкретного публічно-правового спору в межах адміністративного судочинства для компенсації професійної правничої допомоги, прибуття до суду сторін та їхніх представників; роботи та залучення свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведення експертиз; діяльності щодо витребування доказів, проведення огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпечення доказів; інших процесуальних дій або підготовки до розгляду справи.

Пропонуємо виокремити три групи витрат, пов'язаних із розглядом адміністративної справи: 1) відшкодування державі витрат, понесених судом, пов'язаних із проведенням огляду

доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи; 2) відшкодування особам, які сприяють здійсненню правосуддя в адміністративних справах, пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, витрати на правову допомогу; 3) відшкодування витрат сторін та їхніх представників, пов'язаних з отриманням правничої допомоги та прибуттям до суду сторін.

Література:

- Бойко Н. Чи всі судові витрати є додатковим благом? (коментар до роз'яснення ДПІ в Оболонському районі м. Києва). URL: <https://taxlink.ua/ua/news/chi-vsi-sudovivitrati-dodatkovim-blagom-komentar-do-rozjasnennja-dpi-v-obolonskomu-rajoni-m-kiva.htm#hcq=XUGHPor>.
- Глушенко Л.Г. Судові витрати в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 24 с.
- Звіт про справляння, звільнення від сплати та повернення судового збору в місцевих та апеляційних судах за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019.
- Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
- Пашенко К.С. Інститут судових витрат в адміністративному судочинстві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 52–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_5_12-C.57.
- Писаренко Н.Б. Принципи адміністративного судочинства та їх реалізація як гарантія права на справедливий суд. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/11276/1/75-78.pdf>.
- Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
- Про затвердження форми звітності № 10 «Звіт про справляння, звільнення від сплати та повернення судового збору в місцевих та апеляційних судах» : Наказ Державної судової адміністрації від 21.12.2012 № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0172750-12/print>.
- Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI. *Голос України*. 2011. № 142.
- Сакара Н.Ю. Про правову природу судового збору. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 135–146.
- Тильчик В.В. Теоретико-методологічні та правові засади вирішення адміністративними судами спорів у сфері публічно-правових відносин : дис. ... докт. юрид. наук. Запоріжжя, 2020. 448 с.
- Устюшенко С.Е. Поняття та ознаки судових витрат у цивільному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4(25). Т. 1. С. 148–151. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_1/24.pdf.
- Устюшенко С.Е. Поняття та функції судового збору в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 129–133. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_1/24.pdf.
- Шевейко Р.І. Витрати в адміністративному процесі за законодавством України : питання теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 20 с.
- Шевейко Р.І. Співвідношення судових витрат у провадженні по розгляду справ у порядку адміністративного судочинства з процесуальними аналогами в цивільному та кримінальному процесі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 198–203. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/198-203.pdf.
- Шмотин К.С. Судебные расходы в гражданском судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2018. 216 с.

Kolisnyk S. Court costs in administrative proceedings: the ratio of concepts

Summary. The article analyzes the available in procedural science approaches to defining the features, essence, concepts and legal nature of court costs, court fees and costs associated with the proceedings. The main features and functions of court costs, court fees and costs associated with the proceedings are outlined. The content of features and functions of these categories is revealed. On this basis, the court fee and costs associated with the consideration of cases in administrative proceedings are separated. The author's concept of the expenses connected with consideration of cases in administrative court is formulated. Proposed under the costs associated with the case in administrative proceedings (as court costs) can be understood as funds that on the basis and in the manner prescribed by law, must be paid by persons involved in the case, in order to facilitate the consideration and resolution of a particular public -legal dispute within the administrative proceedings to compensate for professional legal assistance, the arrival in court of the parties and their representatives; work and involvement of witnesses, specialists, translators, experts and conducting examinations; activities related to the demand for evidence, inspection of evidence at their location, provision of evidence; other procedural actions or preparation for the case. There are three groups of costs related to the reimbursement of administrative cases that are subject to reimbursement: the costs of the state incurred by the court and related to the examination of evidence on the spot and other actions necessary for the consideration of the case; expenses of persons assisting in the administration of justice in administrative cases related to the involvement of witnesses, specialists, translators and forensic examinations, expenses of lawyers; costs of the parties and their representatives related to obtaining legal assistance and coming to court.

Key words: administrative proceedings, administrative court, court costs, court fees, costs related to the proceedings.